

Milorad Živančević (Novi Sad)

VRAZ KAO POLONOFIL

Indeks pojava koje su zaokupljale Vrazovu aktivnost više je nego imponozantan. Pesnik i književni kritičar, poliglota, prevodilac i naučnik, sabiralac narodnih pesama i animator kulturnog života, on je stvaralac koji i danas pobuđuje pažnju. Kao pesnik ostavio je traga u slovenačkoj lirici i obogatio novim izrazom preporodnu poeziju u Hrvatskoj, dok je kao književni arbitar ilirske epohe prvi glasno rekao da treba prekinuti sa diletantizmom u literaturi. Znalac i tragač osetljiva nerva i istančana sluha, uspeo je on da se bitno približi onovremenoj evropskoj umetnosti, otvarajući prema njoj horizonte na Slovenskom jugu.

Budnim okom Vraz je pratio savremenu rusku, poljsku, češku, srpsku, ali i francusku, englesku i nemačku literaturu. Budući da mu je sveslovenstvo bilo glavni program,¹ a slovenstvo kriterij, on je sve »bratske« narode posmatrao sa stanovišta uzajamnosti (Wechselseitigkeit). Iz takve orijentacije proisteklo je i njegovo polonofilstvo, koje će, međutim, u pesnikovom životu imati posebno mesto.

Mladi Jakob Fras došao je u doticaj sa poljskom knjigom i kulturom verovatno vrlo rano. Još dok je kao poletarac učio u Gracu filozofiju i pravo (1850—1858), bio je neprestano u najužem krugu oduševljenih slovenofila, deklarirajući se i sam kao »sloveno-polit«.² U Gracu je došao u dodir i sa internircima Poljacima, koji su na rano formiranje njegove slovenske svesti takođe izvršili određeni uticaj. Svedoči o tome njegov bliski prijatelj Franjo Miklošič, evocirajući studentske dane:

»V Gradcu se ta ljubezen za slavensčino neje zgubila; kovali smo velikanske osnove; Vraz imel bi spisati primerjajoč slovar, jaz pa pri-

¹ Podrobnije o tome: M. Živančević, *Kollárov ilirski krug*, u zborniku *Literárne vzťahy Slovákov a južných Slovanov* (Slovenská Akadémia Vied, Bratislava 1968, str. 158—182).

² U pismu svome prijatelju J. Muršcu, dat. u Gracu 29. VI 1855 (*Děla S. Vraza*, Zagreb 1877, knj. V, str. 152—153). U svome radu *Stanko Vraz u škola* Fran Ilešić dokazuje da je to panslavensko društvo bilo organizirano (*Gradnja za povijest književnosti hrvatske* Zagreb 1907, knj. V, str. 100—116).

merjajočo slovnico slavenskih jezikov. Obćenje s Poljaki v Gradcu interniranimi podpomagalo je delovanje.³

Recepcija polonica ogleda se u mnogim Vrazovim interesovanjima, lektiri, uticajima, simpatijama, preokupacijama. U ovom smislu veoma je zanimljivo tumačenje koje sam autor daje u pismu svome intimusu, poznatom ruskom slavisti Izmailu Sreznjevskom; iz njega se jasno vidi zašto je Vraz pridavao izuzetan značaj poljskom jeziku, a vidi se i to, da je taj jezik izvrsno znao već g. 1842 (kad je pisano ovo pismo), pošto je mogao davati iz njega privatne kondicije:

»Dolazi svaki dan na večer od 5—7 sati diaci iz različitih stranah domovine naše mladići, s kojima čitam naše narodne pisme, Kačića i gdješto iz Dubrovčanah. Počeo sam takoder njima poljski čitati i nastavljati jih u gramatici. Ti pitaš, zašto baš poljski? Opet s dvojega uzroka. Prvo: što je poljsko najoddaljenije narččje slavensko; tako da učeći to narččje će ključe dobiti od ostalih narččjah, koja izmedju ovoga i našega stoje. Drugo će jim se izgovaranje ruskih reči tim više olakotiti. Eto ti uzroka! Mladići dobro napreduju; a izmedju ovih opet najbolji su poljskom moji zemljaci Štajerski Slovenci, od kojih dolazi šestorica... To meni nije muka, nego ugodna zabava. — Dositejska zabava. — Žalibože (ili hvala bogu?), obavestio sam te da naši mladići malo znadu, da je skrajnje vreme starati se za nasljednike.⁴

Ovaj pasionirani sakupljač i proučevalac folkloru veoma se rano upoznao i zbližio sa poljskom nacionalnom lirikom. Naročito su ga privukli i osvojili živi, jednostavni i melodični kupleti krakovjaka. Njihov zvonki ritam dugo će mu odzvanjati u svesti, ponajviše u ono vreme dok je radio na svojim znamenitim *Djulabijama* (1836—1840). Liričar pre svega, koji nije mogao da peva agitke i budnice uprkos prebacivanju savremenika, ispredao je stihove o ljubavi dok su drugi pozivali na oružje. Njegova zbirka pesničkih ispovesti, najbolja njegova zbirka, nosi u zaglavlju kao moto strofe krakovjaka u originalu, koje intoniraju pojedina poglavlja. Čitav ritmus i duh *Djulabija* određuju ovi

³ U pismu prof. I. Macunu, g. 1881 (Ivan Macun, *Književna zgodovina slovenskega Stajerja*, str. 114). Ilešić takoder spominje ove poljske internirce u vezi s Vrazom (op. cit. 110, 116).

⁴ Ovo pismo, dat. 28. I 1842, pronašao sam u ostavštini Sreznjevskog u Moskvi (Centralnyj Gosudarstvennyj Arhiv Literatury i Iskusstva); biće u celosti objavljeno zajedno sa ostalim materijalima u Radu JAZU.

raspevani, ponašeni, pohrvaćeni krakovjaci, koji se mestimično utkivaju u tekst kao gotovo doslovan prepev:

I (1856)

Dolina, dolina,
w dolinie potoczek —
Nie mogą zapomnieć
dziewki czarnych oczek.

U dolu, u dolu
do tri hladna vrela:
Ah, ne mogu zabit
njena lica bijela ...

II (1837)

Plynie woda, plynie,
Po kamikach huczy, —
Kto nieumie wzdychać,
miłość go nauczy.

Plije woda, plije,
po kamenju buči,
Tko uzdisat ne zna
ljubav ga nauči.

III (1838 i 1839)

Już się jesień kończy
liście z drzewa leci: —
gdzie się dwoje kocha,
niepotrzebny trzeci.

Jesen se naklanja,
lišće s grana lijeće: —
Gdje se dvoje ljubi,
nij' potrebno treće.

Ima u ovom Vrazovom kanconijeru i nešto od atmosfere Mickiewiczeve prve ljubavi; idealizovana pesnikova Ljubica ista je onakva sentimentalna gospođica kao Maryla, a igrom koincidencije u oba slučaja protagonistkinje se u stvarnosti realno udaju za bolje partije, ostavivši svoje adoratore da uzdišu i pate.

Adam Mickiewicz nije ovde slučajno spomenut: on spada u prve pesnikove književne ljubavi. Još dok je pisao isključivo slovenački, preveo je Mickiewiczzevu pesmu *Powrót taty* (Oče domo pride), koju je

kasnije preveo i na hrvatski (*Povratak Ačev*), a zatim i niz dela:⁵ *Razgovor* (Do D. D.), *Djevojka* (Panicz i dziewczyna), *Andjeliji* (Rozmowa), *Sanak* (Sen), *Lijepa gospoda* (Pani Twardowska), *Najbjedniji* (Rezygnacja), *Trebine* (Dziady, II deo), *Romantičnost* (Romantyczność). Vidi se da je pesnik prevodio pomnjivo i s velikom ljubavlju, ako i ne uvek srećno, kako je sam primetio, »koliko se igda moglo vjernije i po mjerilu i po riječima originala poljskog« (Uvod u *Trebine*)⁶. Koliko mu je to pošlo za rukom, ilustruje ovaj slučajno izabrani odlomak:

Chór

Ciemno wszędzie, glucho wszędzie,
Co to będzie, co to będzie?

Guślarz

Czyscowe duszeczki!
W jakiegokolwiek świata stronie
Czyli która w smole płonie,
Czyli marznie na dnie rzeczki,
Czyli dla dotkliwszej kary
W surowem szczepiona drewnie,
Gdy ją w piecu gryzą żary,
I piszczy i płacze rzewnie;
Każda śpieszcie do gromady!
Gromada niech się tu zbierze!
Oto obchodzimy Dziady!
Zstępujcie w święty przybytek;
Jest jałmużna, są pacierze,
I jedzenie i napitek.

⁵ U najboljoj dosad Vrazovoj bibliografiji, koju je sastavio Fr. Kidrič (*Časopis za zgodovino in narodopisje*, Maribor 1910, sv. VII, str. 322–384), a zatim onoj koju je u naše vreme priredila Višnja Barac (Vraz-Preradović, *Djela*, Zagreb 1954, str. 33–53), nema većine ovih pozicija, ili se ne zna autor originala. Isp. medjutim Đ. Živanovića *Bibliografija prevoda dela Adama Mickiewiça u srpskohrvatskoj književnosti* (Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, Beograd 1957, sv. 1–2, str. 176), a zatim članak *Mickiewicz w literaturze serbochorwackiej* u zborniku *Adam Mickiewicz 1855–1955*, Wrocław-Warszawa 1958.

⁶ *Trebine. Nar. svetkovina. Pjesan Adama Mickiewiça*, Prev. St. Vr. — Kolo 1850, knj. VII, str. 3–50. Pjesmi je pridodat i zanimljiv komentar, *Uvod prevoditelja* (str. 3–8). Vraz je tu nastojao da protumači duh dela, objašnjavajući smisao naslova i značenje obreda. Učinio je to veoma spretno i sigurno, kao rutinirani poznavalac folkloru, ne upuštajući se, na žalost, u književno-estetsku analizu.

Zbor

Sve zamrknu, sve ušuti,
Šta ćeš vidjet, šta li čuti?

Guslar

Čiste duše jadne!
Gdje god bile, s koje li boli,
Ma gorela koja u smoli,
Mrzla na dnu rijeke hladne,
Il stisnuta s kazni strože
Med sirovo dreva granje,
Čijem pod njome vatru lože,
Svoje plakala tužno stanje;
Oj, spješite brže amo,
Da se skupi skup do zbora!
Mi Trebine proslavljamo!
Svaka da u kram doletjela!
Ima darka, zagovora,
Ima pila, ima jela!

Vrazovi prevodi Mickiewicza u stvari često i nisu prevodi, već slobodne prerade ili varijacije,⁷ a i u vlastitom opusu pesnik se ugledao na velikog poljskog romantičara. Dovoljno je samo uporediti sonete *Sanak i istina* i dr. sa čuvenim Mickiewiczovim ciklusom Krimskih soneta (Sonety Krymskie).

Izbor poljskog materijala za prevod i prezentovanje hrvatskoj čitačkoj publici uvetovan je specifičnim Vrazovim pogledima na književnost. Po shvatanjima blizak velikim slovenskim romantičarima, nužno se našao u istom frontu sa Mickiewiczem, Puškinom, Kollárom, Erbenom i Čelakovským. Govoreći o domaćoj literaturi g. 1846, napisao je u svome *Kolu*: »Drugo ima gledište, s kojeg valja da smatra slavjanski na književne proizvode naroda svog; a to gledište jest *moćni duh slavjanstva*, kako se izjavljuje u književnosti slavjanskoj sa svom svojom živom prirodnom silom; kako on vlada u naše vrijeme, koji li mu daje oblik sadašnjost, koji li on udara pečat na isto vrijeme. Taj kriterion

⁷ Jan Wierzbicki: *Vrazovi soneti i Mickiewicz*, Umjetnost riječi, XI/1967, br. 4, str. 325—342, a zatim od istog autora: *Romantyzm chormacki a literatura polska*, Z polskich studiów slawistycznych, Seria 3, Warszawa 1968, s. 21—32. O nekim Vrazovim preradama i prevodima Mickiewicza pisao je nedavno opširnije Stojan Subotin u knjizi *Iz poljsko-jugoslovenskih književnih veza*, Beograd 1969, str. 19—41.

treba da si uzme na um naš kritik, i vazda pred očima da drži kao zrcalo jedno.«⁸ Kao uzore naveo je izrikom: Puškinove pripovesti u vezanom slogu, *Konrada Wallenroda*, *Grażynu* i *Pana Tadeusza*. Promišljeno, obavješteno i nimalo slučajno. Tako je po svoj prilici došlo i do izbora gore navedene Mickiewiczzeve pesme *Romantičnost*, »možda zato što je tek pred kraj života Vraz počeo shvatati da u Hrvatskoj još nema prave romantične literature, da nema čak ni romantičarskog pesničkog manifesta i da u nedostatku svog, domaćeg, treba prevesti najbliži, slovenski.«⁹

Poljska interesovanja Vrazova otkrivaju nam ne samo njegove literarne simpatije, nego i njegov književni ukus. Pored Mickiewicza čitao je on i odlično poznao još i Fredra, Krasinskog, Reja, Slovackog i još mnoge savremene poljske pisce; neke od njih je i prevodio.¹⁰ O poljskoj književnosti naročito se mnogo pisalo u *Kolu*, koje je na relativno skućenom prostoru predstavilo hrvatskom publikumu niz dotad nepoznatih autora, kao što su Malczewski, Goszczyński, Grabowski, Olizarowski, Mochnacki i drugi, izveštavajući paralelno o modernim tokovima i klasičnoj baštini. A to je prvenstveno bila urednikova zasluga.¹¹

Vraz je i sam na više mesta u *Kolu* fragmentarno pisao o poljskoj književnosti, najčešće u beleškama ispod tekstova, komentarišući pojedine priloge kao redaktor. Ispoljio je pritom veliko poznavanje poljske

⁸ *Knjižanstvo Južnih Slavjanah god. 1846*, Kolo 1847, sv. VI, str. 91—92.

⁹ Subotin, op. cit. 38.

¹⁰ Konstantin A. Puškarevič: *Russkie i polskie poety v perevode Stanko Vraza*, Leningrad 1927 (Sveslavenski zbornik 1930, str. 120—126 + 406—407). O Vrazu kao prevodiocu s poljskog pišu uzgred i J. Pogonowski (*Ilirizm i Słowiańszczyzna*, Lwów 1924, s. 70—57), te Đ. Živanović (*Srbi i poljska književnost*, Beograd 1941, a zatim u gore navedenim radovima). U najnovije vreme pisao je nešto o tome i Włodzimierz Kot u svojoj disertaciji *Dramat polski na scenach chormackich i serbskich* (Kraków 1962). Ostalo je kod nas nezapaženo, na primer, da je Vraz autor prevoda Fredrove šaljive igre Pierwsza lepsza, koji je pod naslovom *Bila koja god* štampan u knjizi *Igrokazi družtva dobrovoljacah zagrebačkih* (Zagreb 1850, br. 2, str. 30). To je prozna prerada pesničkog teksta, sa umecima prevodioca (premijera je održana u Zagrebu 20. XII 1849), a da je autor prevoda doista Vraz, vidi se iz spiska dramskih dela zagrebačke kazališne biblioteke, publikovanog u *Pozorištu* 1874, br. 8 (isp. također J. Benešić, *Današnja Poljska*, Zagreb 1948, str. 209).

¹¹ O tome sam ranije podrobno pisao u radu *Geneza polonikóm w zagrzebskim »Kole« (1842—1851)*, *Pamiętnik Słowiański*, Warszawa 1964, t. XIV, s. 184—194.

literature, koje je išlo do u tančine, a takođe i svoj osvedočeni opservatorski talenat. Evo nekoliko karakterističnih primera:

»Magnušeovski (Dominik Magnuszewicz, op. M. Ž.), umro je g. 1845 u Galiciji — kao što smo razumjeli — u velikoj bijedi. Pjesme njegove doista imaju više cijene, nego stekoše pohvale. Diše iz njih divna nekakva čaroba, koju čovjek čuti bez da znade razlog tog ćutenja. A što se tiče forme i zvučnosti mjerila, M. do Zaleskoga prvi stoji« (*Kolo* V, 75).¹²

O poznanjskom piscu, estetičaru i filozofu Karolu Libeltu našao je za shodno da dometne sledeću informaciju:

»I izvrsni časopis *Rok* donosio bi prekrasnih članakah pera Libeltova. Medjutim, pr(ošaste) g(odine) promijenila se radost na žalost... Libelt pane u tamnicu, u kojoj još i danas čami« (*Kolo* VI, 76).¹³

Uz knjigu Mauricy Mochnackog *O literaturze polskiej w wieku XIX* (Varšava, 1850), opaža da je »slavna«, tj. značajna (*Kolo* VI, 78), a za A. Wojcowskog setno primećuje: »Taj najveći mecenat književnosti poljske naše doba, naskočen od velike tuge, ubio se svojom rukom g. 1845« (*Kolo* VI, 81).

Povodom pojave dela *Początkowe dzieje Polski* A. Bielowskog (Osso-lineum, 1842), napisao je: »G. Belovski jedan je između onih rijetkih učenih glavah, koje se istraživanjem svojim osvjedočiše da se koljevka i pradomovina Slavjanah ima tražiti na onome orijaškome prostoru koji se proteže s jedne strane od Crnog pa do Sinjeg mora, a s druge od Karpatah i gornjeg Dunaja pa dole do starodavne Grčke. Zato on u ovome svome djelu govori da su Poljaci (kao god i Česi) došli izza Karpatah iz Panonije i Ilirije (u najširjem smislu ove riječi)« (*Kolo* VI, 83).

Itd. itd. Na žalost, u ovim beleškama on je po pravilu ostajao u kroki skici.

O tekućoj poljskoj književnoj produkciji Vraz je bio dobro informisan zahvaljujući ličnim vezama i obaveštenjima sa izvora, iz prve ruke. Danas je već podrobno osvetljena njegova saradnja sa P. Dubrov-

¹² U Vrazovoj ostavštini nadeni su i prevodi djevu pesama ovoga pisca: *Svojijem sestram* i *Dvije pestinjice* (Děla IV, 1868, str. 165—172).

¹³ *Kolo* je u više nastavaka (knj. VI, str. 38—69; knj. VII, str. 31—51; knj. VIII, str. 19—38) donelo obimnu povest »od dra L.« — očevitno Libelta, sa mottom: *Święta miłośći kochanej ojczyzny*. Povest je preuzeta iz *Orla Tatranskog*, a prevodilac je verovatno sam Vraz.

skim, urednikom varšavskog časopisa *Dennica-Jutrzenka*, i galicijskim književnikom K. Zapom.¹⁴ Obojica su pisala dopise o poljskoj literaturi u *Kolu*, opskrbljujući uzgred urednika knjigama i štampom.

Činjenica je da je Vraz u čitavom svome delovanju nalazio za Poljake mnogo više simpatija i razumevanja od većine svojih savremenika jednomišljenika. Uprkos osvedočenim sveslovenskim nazorima, kao pesnik i slobodar on se nije mirio sa hegemonističkom ulogom jedne velike slovenske nacije kojoj bi srodni mali narodi bili slepo podređeni, na šta se zapravo svodila službena koncepcija panslavenskog carstva. Nije zato čudo da se Vraz četrdesetosme našao u redovima napredne hrvatske demokratske levice, koja se, kao što je poznato, solidarizala sa poljskim oslobodilačkim pokretom.

Vrazovo interesovanje za poljski jezik, književnost i kulturu nije ostalo nezapaženo ni u Poljskoj, gde su ga prevodili, znali, i štedro pisali o njemu. No to je već predmet nove rasprave. Ovaj napis skroman je doprinos osvetljenju polonofilске компоненте u pesnikovu biću, kojim, verujem, dobija na težini ranije izrečeno mišljenje »da je Vraz od svih ilirskih pisaca najbolje znao poljsku književnost i najbolje shvatio njen značaj za stvaranje ilirskog romantičnog pesničkog modela«. Fiat applicatio!

РЕЗЮМЕ

СТАНКО ВРАЗ КАК ПОЛОНОФИЛ

Круг интересов Враза, что касается всего польского, был необычайно широким; это видно в круге его чтения и в степени влияния на него польского языка и литературы; и в его симпатиях; и в моментах обращения его к польской тематике. В этом отношении заслуживает внимания высказывание Враза о польском языке, которое дает в письме к своему личному другу, известному русскому славяноведе, Измаилу Срезневскому; отсюда ясно видно, почему Враз придавал исключительное значение польскому языку, который сохранил в себе исконные черты славянского языка, и кроме того становится ясным, что Враз был замечательным знатоком польского языка уже в 1842 году.

По своим взглядам Враз был близок славянским романтикам и отсюда вполне естественно, что он оказался в одном ряду с Мицкевичем, Пушкиным,

¹⁴ О tome sam pisao u posebnim raspravama: *Vraz i Dubrovski* (Zbornik MS za književnost i jezik, N. Sad 1964, knj. XII/2, str. 244—250) i *Stanko Vraz i K. V. Zap* (Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, 1968, knj. XI/1, str. 261—277).